

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

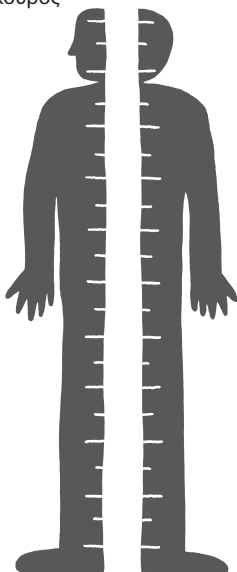
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

6 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

700 ΠΧ–250 ΜΧ

- 16 Τα πάντα γεννιούνται από το νερό
Θαλής ο Μιλήσιος
- 18 Οι μορφές και οι ιδέες διέπονται
από αριθμούς Πυθαγόρας
- 22 Πάντων χρημάτων μέτρον
άνθρωπος Πρωταγόρας
- 24 Ο δε ανεξέταστος βίος
ου βιωτός ανθρωπώ Σωκράτης
- 28 Η εγκόσμια γνώση δεν
είναι παρά μια σκιά Πλάτωνας
- 32 Η αλήθεια βρίσκεται
γύρω μας Αριστοτέλης
- 38 Ανύποπτον ο θάνατος
Επίκουρος

ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

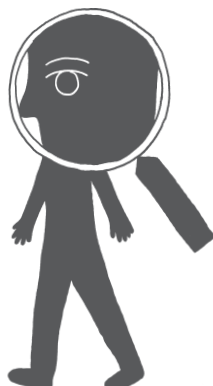
250–1750

- 42 Η ψυχή διαφέρει από το σώμα
Αβικέννας
- 46 Το σύμπαν δεν υπήρχε
πάντοτε Θωμάς ο Ακινάτης
- 52 Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα
Νικολό Μακιαβέλι
- 56 Η γνώση είναι δύναμη
Φράνσις Μπέικον
- 58 Ο άνθρωπος είναι μια
μηχανή Τόμας Χομπς
- 62 Σκέφτομαι άρα υπάρχω
Ρενέ Ντεκάρτ
- 68 Η φαντασία καθορίζει
τα πάντα Μπλεζ Πασκάλ
- 70 Ο Θεός είναι η αιτία των πάντων
Βενέδικτος Σπινόζα
- 74 Η γνώση περιορίζεται
από την εμπειρία Τζον Λοκ
- 78 Υπάρχουν δύο είδη αλήθειας:
οι λογικές αλήθειες και οι εμπειρικές
αλήθειες Γκόντφριντ Λάμπνιτς
- 82 Υπάρχω σημαίνει με
αντιλαμβάνονται Τζορτζ Μπέρκλεϊ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1750–1900

- 88 Η αμφιβολία δεν είναι ευχάριστη, αλλά η βεβαιότητα είναι παράλογη
Βολτέρος
- 90 Η ζωή του ανθρώπου καθοδηγείται από τη συνήθεια
Ντέιβιντ Χιουμ
- 94 Ο άνθρωπος γεννήθηκε ελεύθερος αλλά είναι παντού σιδηροδέσμιος
Ζαν Ζακ Ρουσό
- 98 Ο άνθρωπος είναι ένα ζώο που διαπραγματεύεται
Ανταμ Σμιθ
- 102 Υπάρχουν δύο κόσμοι: το σώμα μας και ο εξωτερικός κόσμος
Ιμάνουελ Καντ
- 108 Μεγαλύτερη δυνατή ευτυχία για όσο περισσότερους ανθρώπους
Τζέρεμι Μπένθαμ
- 109 Το είδος της φιλοσοφίας που διαλέγει κάποιος δείχνει τι άνθρωπος είναι
Γιόχαν Γκόττλιμπ Φίχτε
- 110 Η πραγματικότητα είναι μια ιστορική διαδικασία
Γκέοργκ Χέγκελ
- 116 Σχεδόν τίποτα δεν έχει φιλοσοφηθεί λιγότερο από την ίδια τη φιλοσοφία
Φρίντριχ Σλέγκελ

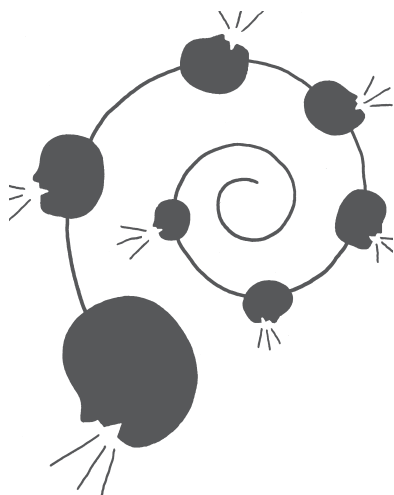
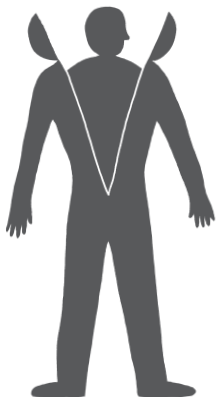
- 117 Κάθε άνθρωπος θεωρεί ότι τα όρια της αντίληψής του είναι τα όρια του κόσμου
Άρθουρ Σοπενχάουερ
- 120 Κάθε άνθρωπος εξουσιάζει απολύτως το σώμα και τον νου του
Τζον Στιούαρτ Μιλ
- 124 Η αγωνιά είναι η ζάλη της ελευθέριας
Σέρεν Κίρκεγκορ
- 126 Η ιστορία των κοινωνιών είναι η ιστορία της ταξικής πάλης
Καρλ Μαρξ
- 132 Να ενεργείς θεωρώντας ότι οι πράξεις σου έχουν καθοριστική σημασία
Γουίλιαμ Τζέιμς

Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

1900–ΣΗΜΕΡΑ

- 138 Ο άνθρωπος είναι κάτι που πρέπει να ξεπεραστεί
Φρίντριχ Νίτσε
- 144 Η εμπειρία δεν είναι επιστήμη
Έντμουντ Χούσερλ
- 146 Σκεφτόμαστε μόνο όταν αντιμετωπίζουμε προβλήματα
Τζον Ντιούι
- 150 Η ευτυχία έρχεται με τη συστηματική μείωση της εργασίας
Μπέρτραντ Ράσελ
- 154 Μόνο το άτομο μπορεί να φιλοσοφεί
Καρλ Γιόσπερς

- 155 **Η λογική είναι το τελευταίο επιστημονικό στοιχείο της φιλοσοφίας** Ρούντολφ Κάρναπ
- 156 **Τα όρια της γλώσσας μου είναι τα όρια του κόσμου μου** Λούντβιχ Βιτγκενστάιν
- 160 **Είμαστε αφ' εαυτού οντότητες που πρόκειται να αναλυθούν** Μάρτιν Χάιντεγκερ
- 164 **Αυτό που υπάρχει δεν μπορεί να είναι αληθινό** Χέρμπερτ Μαρκούζε
- 165 **Η κοινοτοπία του κακού** Χάνα Άρεντ
- 166 **Μια επιστημονική πρόταση που αφορά την πραγματικότητα πρέπει να είναι διαψεύσιμη** Καρλ Πόπερ
- 170 **Η διάνοια είναι ηθική κατηγορία** Τέοντορ Αντόρνο
- 172 **Η ύπαρξη προηγείται της ουσίας** Ζαν Πολ Σαρτρ
- 176 **Για να κατανοήσουμε τον κόσμο πρέπει να απορρίψουμε τον οικείο τρόπο με τον οποίο τον αντιλαμβανόμαστε** Μορίς Μερλό-Ποντί
- 178 **Ο άντρας ορίζεται ως ανθρώπινο και η γυναίκα ως θηλυκό** Σιμόν ντε Μπובουάρι
- 180 **Ελεύθερος σημαίνει αδέσμευτος** Ιζάια Μπερλίν
- 182 **Η γλώσσα είναι όπως το δέρμα** Ρολάν Μπαρτ

- 184 **Τι θα κάναμε χωρίς πολιτισμό;** Μέρι Μίτζλι
- 185 **Η επιστήμη δεν στοχεύει σε καινοτόμες γνώσεις ή θεωρίες** Τόμας Κουν
- 186 **Οι αρχές της δικαιοσύνης επιλέγονται πίσω από ένα πέπλο άγνοιας** Τζον Ρούουλς
- 188 **Ένα είναι το πεπρωμένο των μαύρων, και αυτό είναι λευκό** Φράντζ Φανόν
- 190 **Ο άνθρωπος είναι πρόσφατη επινόηση** Μισέλ Φουκό
- 192 **Κάθε επιθυμία σχετίζεται με την τρέλα** Λις Ιριγκαρέ
- 193 **Η σκέψη χρειάζεται πάντοτε την αντίθεση** Ελέν Σιζού
- 194 **Η κοινωνία στηρίζεται στην κριτική θεώρηση των παραδόσεών της** Γιούργκεν Χάμπερμας
- 196 **Το μόνο που υπάρχει βαθιά μέσα μας είναι αυτό που έχουμε βάλει εμείς οι ίδιοι** Ρίτσαρντ Ρόρτι

200 ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

208 ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η φιλοσοφία δεν είναι απλώς το βασίλειο της σκέψης λαμπρών αλλά εκκεντρικών στοχαστών, όπως πιστεύεται.

Είναι αυτό που κάνουμε όλοι όταν δεν είμαστε απασχολημένοι με τις καθημερινές εργασίες μας και έχουμε την ευκαιρία να αναρωτηθούμε για το νόημα της ζωής και του σύμπαντος. Εμείς οι άνθρωποι είμαστε από τη φύση μας ανήσυχα όντα και δεν μπορούμε να μην αναρωτηθούμε για τον κόσμο γύρω μας και τη θέση μας σε αυτόν. Επιπλέον, διαθέτουμε μεγάλες νοητικές ικανότητες, οι οποίες μας επιτρέπουν να συλλογιζόμαστε, αλλά και να θέτουμε ερωτήματα. Αν και μπορεί να μην το συνειδητοποιούμε, κάθε φορά που συλλογιζόμαστε, φιλοσοφούμε.

Η φιλοσοφία δεν έχει να κάνει τόσο με την απάντηση σημαντικών ερωτημάτων, όσο με τη διαδικασία αναζήτησης των απαντήσεων: διαδικασία η οποία περιλαμβάνει τη χρήση συλλογισμών και όχι την άκριτη αποδοχή συμβατικών απόψεων ή πεποιθήσεων καθιερωμένων αυθεντιών. Οι πρώτοι φιλόσοφοι στην αρχαία Ελλάδα και την Κίνα ήταν στοχαστές, οι οποίοι δεν ήταν ικανοποιημένοι από τις καθιερωμένες θρησκευτικές και παραδοσιακές απόψεις και

αναζητούσαν απαντήσεις που προέκυπταν μέσω λογικών συλλογισμών. Και όπως εμείς ανταλλάσσουμε απόψεις με τους φίλους και τους συναδέλφους μας, έτσι και εκείνοι συζητούσαν τις ιδέες που είχαν μεταξύ τους, ή ίδρυναν «σχολές» όπου δεν δίδασκαν απλώς τα συμπεράσματα στα οποία είχαν καταλήξει, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο είχαν φτάσει σε αυτά. Ενθάρρυναν τους μαθητές τους να διαφωνούν και να ασκούν κριτική στις ιδέες ως έναν τρόπο για να τις τελειοποιούν και να επινοούν νέες. Είναι λανθασμένη η δημοφιλής άποψη ότι οι φιλόσοφοι είναι μοναχικοί άνθρωποι που καταλήγουν στα συμπεράσματά τους μέσα από την απομόνωση: αυτό συμβαίνει σπανίως. Οι νέες ιδέες αναδύονται μέσα από τον διάλογο και την εξέταση, την ανάλυση, και την κριτική των ιδεών άλλων ανθρώπων.

Επιχειρηματολογία και διάλογος

Υπό αυτή την έννοια, ο Σωκράτης ήταν ο αρχετυπικός φιλόσοφος. Δεν άφησε γραπτά έργα, ούτε κάποιες μεγάλες ιδέες ως προϊόν των συλλογισμών του. Πράγματι, περφηνευόταν ότι ήταν ο σοφότερος των ανθρώπων επειδή είχε επίγνωση ότι δεν γνώριζε τίποτα. Το κληροδότημά του είναι η παράδοση που καθιέρωσε για επιχειρηματολογία και διάλογο, για την αμφισβήτηση των υποθέσεων άλλων ανθρώπων με στόχο τη βαθύτερη κατανόηση και την εκμάτευση της θεμελιώδους αλήθειας. Τα γραπτά του Πλάτωνα, μαθητή του Σωκράτη, είναι σχεδόν όλα σε μορφή διαλόγων με βασικό χαρακτήρα τον Σωκράτη. Πολλοί μεταγενέστεροι φιλόσοφοι προτίμησαν κι αυτοί να υιοθετήσουν τον διάλογο για να παρουσιά-

“ Το θαυμάζειν είναι η αρχή της φιλοσοφίας και το πάθος των φιλοσόφων.

Πλάτωνας ”

ΓΗ

στων τις ιδέες τους και –αντί να περιοριστούν στην απλή παράθεση των συλλογισμών και των συμπερασμάτων τους– να προβάλλουν επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα.

Ο φιλόσοφος που παρουσιάζει τις ιδέες του στον κόσμο διατρέχει τον κίνδυνο να μην κερδίσει ευρεία αποδοχή, αλλά να αντιμετωπιστεί με σχόλια που θα ξεκινούν «Ναι, αλλά...» ή «Και αν...». Στην πραγματικότητα, οι φιλόσοφοι πάντα διαφωνούσαν σχεδόν για κάθε πτυχή της φιλοσοφίας. Για παράδειγμα, ο Πλάτωνας και ο μαθητής του Αριστοτέλης είχαν διαμετρικά αντίθετες απόψεις πάνω σε θεμελιώδη φιλοσοφικά ερωτήματα, και οι διαφορετικές προσεγγίσεις τους προκάλεσαν διάσταση απόψεων μεταξύ των μεταγενέστερων φιλόσοφων. Αυτό, με τη σειρά του, έδωσε την αφορμή για περισσότερες συζητήσεις και προώθησε περισσότερες νέες ιδέες. Πώς γίνεται όμως αυτά τα φιλοσοφικά ερωτήματα να υφίστανται κριτική και να συζητούνται ακόμα; Γιατί οι στοχαστές δεν έχουν ακόμα καταλήξει σε οριστικές απαντήσεις; Ποια είναι αυτά τα «θεμελιώδη ερωτήματα» για τα οποία διαφωνούν οι φιλόσοφοι ανά τους αιώνες;

Υπαρξη και γνώση

Αυτό που ενέπνευσε δέος και θαυμασμό στους πρώτους πραγματικούς φιλόσοφους της αρχαίας Ελλάδας, πριν από 2.500 χρόνια, ήταν ο κόσμος γύρω τους. Παρατήρησαν τη Γη και όλες τις διαφορετικές μορφές ζωής που κατοικούσαν σε αυτήν τον ήλιο, τη σελήνη, τους πλανήτες και τα άστρα· και τα φυσικά φαινόμενα, όπως τον καιρό, τους σεισμούς, και τις εκλείψεις. Αναζήτησαν εξηγήσεις για όλα αυτά –όχι τους παραδοσιακούς μύθους

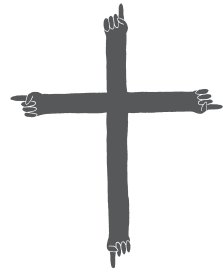
“ Η δεισιδαιμονία βάζει φωτιά σε ολόκληρο τον κόσμο· η φιλοσοφία τη σβήνει.

Βολτέρος ”

και τους θρύλους για τους θεούς, αλλά κάτι που θα ικανοποιούσε την περιέργεια και το πνεύμα τους. Το πρώτο ερώτημα που απασχόλησε αυτούς τους φιλόσοφους ήταν «Από τι αποτελείται το σύμπαν;» το οποίο αργότερα επεκτάθηκε στο γενικότερο ερώτημα «Ποια είναι η φύση όλων όσων υπάρχουν;».

Με αυτά τα ζητήματα ασχολείται ο κλάδος της φιλοσοφίας που σήμερα ονομάζουμε μεταφυσική. Παρόλο που το αρχικό ερώτημα, τουλάχιστον στο μεγαλύτερο μέρος του, έχει απαντηθεί από τη σύγχρονη επιστήμη, άλλα συναφή μεταφυσικά ερωτήματα όπως «Γιατί να υπάρχει κάτι και να μην υπάρχει τίποτα;» δεν είναι δυνατόν να απαντηθούν εύκολα.

Εφόσον ο άνθρωπος αποτελεί, και αυτός, μέρος του σύμπαντος, η μεταφυσική εξετάζει επίσης τη φύση της ανθρώπινης ύπαρξης και το τι σημαίνει να είναι κάποιος ενσυνείδητο ον. Το πώς αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο που μας περιβάλλει, και αν τα πράγματα είναι αυθόπιστα, αν δηλαδή υφίστανται ανεξάρτητα από το γεγονός ότι τα αντιλαμβανόμαστε. Ποια είναι η σχέση του νου και του σώματος, και αν υπάρχει η οντότητα που ονομάζουμε αιώνια ψυχή. Ο χώρος της μεταφυσικής που πραγματεύεται υπαρξιακά ερωτήματα, »

η οντολογία, είναι αχανής και αποτελεί τη βάση του μεγαλύτερου μέρους της σύγχρονης δυτικής φιλοσοφίας.

Από τη στιγμή που οι φιλόσοφοι άρχισαν να αμφισβητούν τη γνώση εξ αποκαλύψεως χρησιμοποιώντας τη λογική, προέκυψε ένα ακόμα ερώτημα: «Πώς μπορούμε να φτάσουμε στη γνώση;» Η μελέτη της φύσης της γνώσης, αλλά και των ορίων της, αποτελεί έναν δεύτερο μεγάλο κλάδο της φιλοσοφίας, την επιστημολογία.

Στο επίκεντρό του βρίσκεται το ερώτημα πώς αποκτούμε τη γνώση, δηλαδή, πώς μαθαίνουμε: μήπως ένα μέρος της γνώσης (ή και το σύνολο της γνώσης) είναι έμφυτο ή μήπως μαθαίνουμε τα πάντα μέσα από τις εμπειρίες μας; Μπορούμε να μάθουμε κάτι χρησιμοποιώντας μόνο συλλογισμούς;

Αυτά τα ερωτήματα είναι ζωτικής σημασίας για τη φιλοσοφική σκέψη, επειδή για να συλλογίζομαστε ορθά πρέπει να μπορούμε να βασισόμαστε στη γνώση μας. Διαφορετικά, δεν μπορούμε να ξέρουμε με βεβαιότητα ότι γνωρίζουμε αυτά που νομίζουμε ότι γνωρίζουμε, και ότι δεν έχουμε κατά κάποιον τρόπο

«ξεγελαστεί» από τις αισθήσεις μας να τα πιστέψουμε.

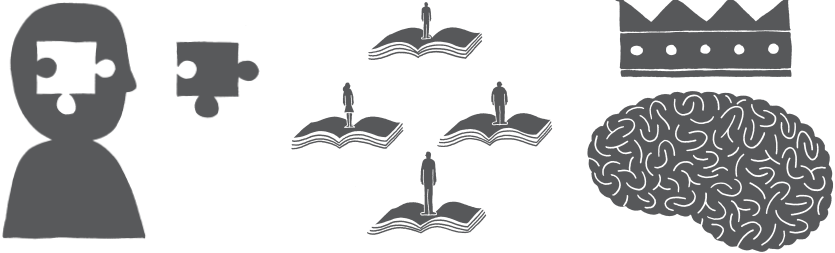
Λογική και γλώσσα

Η λογική σκέψη, ή λογική συλλογιστική, βασίζεται στην απόδειξη της αλήθειας προτάσεων, οι οποίες μπορούν κατόπιν να χρησιμοποιηθούν για να δημιουργηθεί μια αλληλουχία σκέψεων που θα οδηγήσει σε ένα συμπέρασμα. Σήμερα αυτό μπορεί να μας φαίνεται προφανές, αλλά η ιδέα της σύνθεσης λογικών επιχειρημάτων ήταν αυτό που διαχώρισε τη φιλοσοφία από τις θρησκευτικές και τις δεισιδαιμονικές εξηγήσεις που υπήρχαν πριν από τους πρώτους φιλόσοφους. Αυτοί οι στοχαστές έπρεπε να βρουν έναν τρόπο που θα διασφάλιζε την εγκυρότητα των ιδεών τους. Από τη σκέψη τους αναδύθηκε η λογική, μια συλλογιστική τεχνική η οποία σταδιακά, με το πέρασμα του χρόνου, τελειοποιήθηκε. Αρχικά, απλώς ένα χρήσιμο εργαλείο για να διαπιστωθεί αν κάποιο επιχείρημα ήταν ορθό, η λογική ανέπτυξε κανόνες και συμβάσεις, και σύντομα έγινε ένα αυτόνομο πεδίο μελέτης, ένας ακόμα κλάδος του διευρυνόμενου αντικειμένου της φιλοσοφίας.

Όπως και ένα μεγάλο μέρος της φιλοσοφίας, η λογική έχει στενούς δεσμούς με την επιστήμη και, πιο συγκεκριμένα, με τα μαθηματικά. Η βασική δομή ενός λογικού επιχειρήματος, από την αρχική υπόθεση και μέσω μιας σειράς βημάτων μέχρι το τελικό συμπέρασμα, είναι ίδια με εκείνη μιας μαθηματικής απόδειξης. Δεν αποτελεί έκπληξη που οι φιλόσοφοι συχνά καταφεύγουν στα μαθηματικά για να βρουν παραδείγματα αυταπόδεικτων, αναμφισβήτητων αληθειών, ούτε ότι πολλοί από τους

“Ω, φιλοσοφία, οδηγήτρια της ζωής! Εσύ που αναζητείς την αρετή και εκβάλλεις τα ελαττώματα, τι θα μπορούσε να είναι, χωρίς εσένα, δε λέω η δική μου ζωή, αλλά η ζωή όλων των ανθρώπων;

Κικέρωνας

“ Δεν υπάρχει καλό και κακό.
Υπάρχει μόνο η σκέψη που τα
κάνει να φαίνονται καλά ή κακά.

Σαίξπηρ ”

μεγαλύτερους στοχαστές, από τον Πυθαγόρα μέχρι τον Ρενέ Ντεκάρτ και τον Γκόντφριντ Λάιμπνιτς, ήταν επίσης δεινοί μαθηματικοί.

Παρόλο που η λογική μπορεί να φαίνεται ότι είναι ο ακριβέστερος και «επιστημονικότερος» κλάδος της φιλοσοφίας, ένας χώρος όπου κάτι είτε είναι ορθό είτε όχι, μια πιο προσεκτική ματιά μας δείχνει ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Η πρόοδος που σημειώθηκε στα μαθηματικά τον 19ο αιώνα έθεσε υπό αμφισβήτηση τους κανόνες της λογικής που είχε θέσει ο Αριστοτέλης· αλλά ακόμα και στην αρχαιότητα, τα περίφημα παράδοξα του Ζήνωνα του Ελεάτη κατέληγαν σε εντελώς παράλογα συμπεράσματα μέσα από, φαινομενικά, άρτια επιχειρήματα.

Ένα μεγάλο μέρος του προβλήματος είναι ότι η φιλοσοφική λογική, σε αντίθεση με τα μαθηματικά, εκφράζεται με λέξεις και όχι με αριθμούς ή σύμβολα, και υπόκειται σε όλες τις εγγενείς γλωσσικές αμφισημίες και αποχρώσεις. Για να συνθέσουμε ένα λογικό επιχείρημα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε προσεκτικά και με ακρίβεια τη γλώσσα, εξετάζοντας τις προτάσεις και τα επιχειρήματά μας ώστε να βεβαιωθούμε ότι έχουν τη σημασία που νομίζουμε ότι έχουν· και όταν εξετάζουμε τα επιχειρήματα

των άλλων, δεν πρέπει να αναλύουμε μόνο τα λογικά βήματα που κάνουν, αλλά και τη γλώσσα που χρησιμοποιούν, ώστε να εξακριβώσουμε αν τα συμπεράσματά τους είναι έγκυρα. Από αυτή τη διαδικασία προέκυψε ένας άλλος κλάδος της φιλοσοφίας, ο οποίος άνθισε τον 20ό αιώνα, η φιλοσοφία της γλώσσας, που περιλαμβάνει τη μελέτη των όρων και της σημασίας τους.

Ηθική, τέχνη, και πολιτική

Επειδή η γλώσσα δεν παρέχει εκφραστική ακρίβεια, οι φιλόσοφοι, κατά την αναζήτηση απαντήσεων στα φιλοσοφικά ερωτήματα, επιχειρήσαν να αποσαφηνίσουν τις έννοιες. Ο Σωκράτης, με τα ερωτήματα που έθετε στους Αθηναίους πολίτες, επιχειρούσε να εμβαθύνει και να αποκαλύψει ποια πίστευαν ότι ήταν η σημασία ορισμένων εννοιών. Ρωτούσε φαινομενικά απλές ερωτήσεις όπως «Τι είναι δικαιοσύνη;» ή «Τι είναι κάλλος;» όχι απλώς για να εκμαιεύσει τη σημασία τους, αλλά για να εξερευνηθεί και τις ιδιες τις έννοιες. Σε αυτές τις συζητήσεις, ο Σωκράτης αμφισβητούσε τις υποθέσεις σχετικά με τον τρόπο που ζούμε και τα πράγματα που θεωρούμε ότι είναι σημαντικά.

Η εξέταση του τι σημαίνει να ζεις μια «καλή» ζωή, της πραγματικής σημασίας εννοιών όπως η δικαιοσύνη και η ευτυχία, και του τρόπου με τον οποίο μπορούμε να τις εξασφαλίσουμε, αλλά και του τρόπου με τον οποίο πρέπει να συμπεριφερόμαστε, αποτελεί τη βάση του κλάδου της φιλοσοφίας που ονομάζεται ηθική (ή ηθική φιλοσοφία)· ο σχετικός κλάδος που προκύπτει από το ερώτημα τι συνιστά την ομορφιά και τι είναι τέχνη ονομάζεται αισθητική. »

“ Ο σκεπτικισμός είναι
το πρώτο βήμα
για την αλήθεια.
Ντενί Ντιντερό ”

Εξετάζοντας ηθικά ερωτήματα σχετικά με την προσωπική ζωή μας, είναι φυσικό να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε για το είδος της κοινωνίας στην οποία θα θέλαμε να ζούμε – πώς θα έπρεπε να κυβερνάται, τι δικαιώματα και υποχρεώσεις θα είχαν οι πολίτες της, και ούτω καθεξής. Με αυτές τις ιδέες ασχολείται η πολιτική φιλοσοφία, ο τελευταίος από τους μεγάλους κλάδους της φιλοσοφίας, και οι φιλόσοφοι έχουν επινοήσει διάφορα μοντέλα για τον τρόπο που πιστεύουν ότι θα έπρεπε να είναι οργανωμένη μια κοινωνία, από την *Πολιτεία* του Πλάτωνα μέχρι *Το μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος* του Καρλ Μαρξ.

Θρησκεία: Ανατολή και Δύση

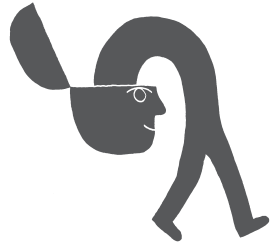
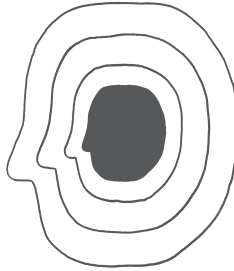
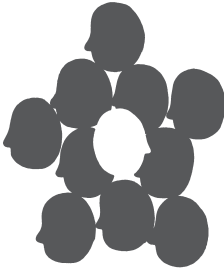
Οι διάφοροι κλάδοι της φιλοσοφίας δεν συνδέονται απλώς, αλλά και επικαλύπτονται σε σημαντικό βαθμό, με αποτέλεσμα μερικές φορές να δυσκολευόμαστε να πούμε με ββαιότητα σε ποιον κλάδο ανήκει κάποια συγκεκριμένη έννοια. Επίσης, η φιλοσοφία υπεισέρχεται και σε πολλά τελείως διαφορετικά αντικείμενα, όπως οι επιστήμες, η ιστορία, και οι τέχνες. Έχοντας τις ρίζες της στην αμφισβήτηση των θρησκευτικών δογμάτων και των δεισιδαιμονιών, η φιλοσοφία εξετάζει επίσης την ίδια τη θρησκεία και διατυπώνει ερωτή-

ματα όπως «Υπάρχει Θεός;» και «Έχουμε άφθαρτη ψυχή;». Αυτά τα ερωτήματα έχουν τις ρίζες τους στη μεταφυσική, αλλά επηρεάζουν και την ηθική. Για παράδειγμα, κάποιοι φιλόσοφοι έχουν αναρωτηθεί αν η ηθική μας έχει θεϊκή προέλευση ή αν είναι ανθρώπινο δημιούργημα –και αυτό με τη σειρά του έχει προκαλέσει τη συζήτηση σχετικά με το αν ο άνθρωπος έχει ελεύθερη βούληση.

Στις ανατολικές φιλοσοφίες, οι οποίες αναπτύχθηκαν στην Κίνα και την Ινδία (ιδίως στον ταοϊσμό και τον βουδισμό), οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ φιλοσοφίας και θρησκείας είναι λιγότερο σαφείς, τουλάχιστον σύμφωνα με τον δυτικό τρόπο σκέψης. Αυτό είναι μία από τις βασικές διαφορές μεταξύ της δυτικής και της ανατολικής φιλοσοφίας. Παρόλο που οι ανατολικές φιλοσοφίες δεν είναι γενικά αποτέλεσμα θεικής αποκάλυψης ή θρησκευτικού δόγματος, συχνά σχετίζονται στενά με αυτά που θεωρούμε θέματα πίστης. Αν και στον εβραϊκό-χριστιανικό κόσμο η φιλοσοφική σκέψη χρησιμοποιείται πολλές φορές για να δικαιώσει την πίστη, η πίστη και η δοξασία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ανατολικής φιλοσοφίας, χωρίς να υπάρχει κάτι ανάλογο στη Δύση. Επίσης, η ανατολική και η δυτική φιλοσοφία έχουν διαφορετικές αφετηρίες. Ενώ οι αρχαίοι Έλληνες έθεταν μεταφυσικά ερωτήματα, οι πρώτοι Κινέζοι φιλόσοφοι θεωρούσαν ότι η θρησκεία έδινε επαρκείς απαντήσεις σε αυτά, και ανέπτυξαν περισσότερο την ηθική και πολιτική φιλοσοφία.

Ο λογικός συλλογισμός

Η φιλοσοφία μας έχει δώσει μερικές από τις σημαντικότερες ιδέες στην ιστορία της ανθρω-

“ Η αρχή της σκέψης βρίσκεται στη διαφωνία –όχι μόνο με τους άλλους, αλλά και με τον εαυτό μας.

Έρικ Χόφερ

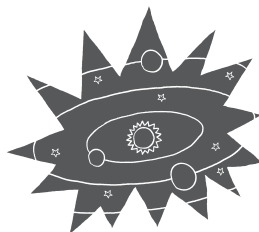
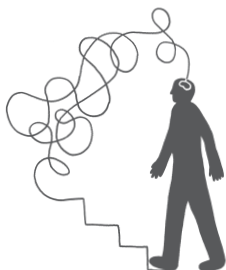
πότητας. Σε αυτό το βιβλίο παρουσιάζουμε μια συλλογή ιδεών των πιο γνωστών φιλοσόφων, εμπλουτισμένες με γνωστά αποσπάσματα ή περιεκτικές περιλήψεις των φιλοσοφιών τους. Ίσως η γνωστότερη φράση στη φιλοσοφία είναι αυτή του Ντεκάρτ: «Σκέφτομαι, άρα υπάρχω» (Λατ. "Cogito, ergo sum"). Θεωρείται ως μία από τις σημαντικότερες ιδέες στην ιστορία της φιλοσοφίας, και γενικά πιστεύεται ότι αποτέλεσε μια κρίσιμη καμπή στη σκέψη που μας οδήγησε στη σύγχρονη εποχή. Ωστόσο, από μόνη της δεν σημαίνει και πολλά πράγματα. Στην πραγματικότητα, αποτελεί το συμπέρασμα μιας σειράς συλλογισμών για τη φύση της βεβαιότητας: μόνο όταν εξετάζουμε τους συλλογισμούς που οδηγούν σε αυτήν αρχίζουμε να καταλαβαίνουμε το πραγματικό νόημά της. Μόνο όταν δούμε πώς ανέπτυξε ο Ντεκάρτ την ιδέα –ποιες ήταν οι συνέπειες αυτού του συμπεράσματος– καταλαβαίνουμε τη σπουδαιότητά της.

Πολλές από τις ιδέες που παρουσιάζουμε σε αυτό το βιβλίο μπορεί, με μια πρώτη ματιά, να φαντάζουν σαν γρίφοι. Άλλες μπορεί να φαίνονται αυταπόδεικτες, άλλες παράδοξες ή ότι είναι ενάντια στην κοινή λογική. Ίσως ακόμα, φαινομενικά, να επιβεβαιώνουν το προ-

κλητικό σχόλιο του Μπέρτραν Ράσελ ότι «Στη φιλοσοφία, είναι σημαντικό να ξεκινάμε με κάτι τόσο απλό ώστε να φαίνεται ότι δεν αξίζει τον κόπο να ξεκινήσουμε, και να τελειώνουμε με κάτι τόσο παράδοξο ώστε κανείς να μην το πιστεύει». Γιατί, λοιπόν, είναι αυτές οι ιδέες τόσο σημαντικές;

Συστήματα σκέψης

Κάποιες θεωρίες που παρουσιάζουμε σε αυτό το βιβλίο είναι οι πρώτες φιλοσοφικές θεωρίες στην ιστορία της σκέψης. Ίσως σήμερα τα συμπεράσματά τους να φαντάζουν προφανή, αλλά την εποχή που διατυπώθηκαν ήταν εξαιρετικά πρωτοποριακά και, παρά τη φαινομενική τους απλότητα, ίσως μας κάνουν να επανεξετάσουμε κάποια πράγματα που θεωρούμε δεδομένα. Οι θεωρίες που παρουσιάζουμε, οι οποίες μοιάζουν παράδοξες και ενάντια στη διαίσθησή μας, είναι εκείνες που στην πραγματικότητα θέτουν υπό αμφισβήτηση τις υποθέσεις που κάνουν για τον εαυτό μας και τον κόσμο –και που μας κάνουν να σκεφτόμαστε νέους τρόπους για να εξετάζουμε τα πράγματα. Σε αυτό το βιβλίο υπάρχουν πολλές ιδέες οι οποίες εγείρουν θέματα που ακόμα και σήμερα μπερδεύουν τους φιλόσοφους. Ορισμένες ιδέες μπορεί να σχετίζονται με άλλες σκέψεις και θεωρίες από ένα διαφορετικό πεδίο σκέψης του ίδιου φιλόσοφου ή να είναι αποτέλεσμα της ανάλυσης ή κριτικής του έργου κάποιου άλλου φιλόσοφου. Αυτές οι τελευταίες ιδέες συνθέτουν μια αλληλουχία συλλογισμών που μπορεί να εκτείνεται σε βάθος πολλών γενεών, ακόμα και αιώνων, ή να αποτελέσει το ιδεολογικό επίκεντρο μια συγκεκριμένης «σχολής» ή φιλοσοφίας.»

Πολλοί από τους μεγάλους φιλόσοφους δημιούργησαν ολοκληρωμένα φιλοσοφικά «συστήματα» με αλληλένδετες ιδέες. Για παράδειγμα, οι απόψεις τους σχετικά με τον τρόπο που αποκτούμε τη γνώση οδήγησαν σε μια συγκεκριμένη μεταφυσική άποψη για το σύμπαν και την ψυχή του ανθρώπου. Αυτό, με τη σειρά του, επηρέασε τα πιστεύω των φιλόσοφων για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ζούμε και την ιδανική κοινωνία. Και, στη συνέχεια, αυτό το σύστημα ιδεών αποτέλεσε την αφετηρία για τους επόμενους φιλόσοφους.

Πρέπει επίσης να θυμόμαστε ότι αυτές οι ιδέες ποτέ δεν ξεπερνιούνται. Ακόμα και σήμερα, έχουν πολλά να μας πουν, παρόλο που τα συμπεράσματά τους μπορεί να έχουν διαψευστεί από μεταγενέστερους φιλόσοφους και επιστήμονες. Μάλιστα, ορισμένες ιδέες που είχαν απορριφθεί και παραμείνι στο περιθώριο για αιώνες, αργότερα αποδείχθηκαν εξαιρετικά ανθεκτικές στον χρόνο –για παράδειγμα, οι θεωρίες των αρχαίων Ελλήνων για τα άτομα της ύλης. Ωστόσο, το σημαντικότερο είναι πως αυτοί οι διανοούμενοι καθιέρωσαν τις φιλοσοφικές διαδικασίες, αλλά και τους τρόπους σκέψης και οργάνωσης των συλλογισμών μας. Πρέπει να θυμόμαστε ότι αυτές οι ιδέες αποτελούν μόνο ένα μικρό κομμάτι της σκέψης ενός φιλόσοφου –συνήθως το συμπέρασμα μιας σειράς συλλογισμών.

Επιστήμη και κοινωνία

Η επίδραση αυτών των ιδεών επεκτάθηκε πέρα από τη φιλοσοφία. Κάποιες αποτέλεσαν την αφετηρία μεγάλων επιστημονικών, πολιτικών, ή καλλιτεχνικών κινήσεων. Συχνά, η σχέση μεταξύ επιστήμης και φιλοσοφίας είναι

αμφίδρομη, με τις ιδέες του ενός κλάδου να επηρεάζουν τον άλλο. Πράγματι, υπάρχει ένας ολόκληρος κλάδος της φιλοσοφίας ο οποίος μελετά το σκεπτικό στο οποίο βασίζονται οι επιστημονικές μέθοδοι και πρακτικές. Η ανάπτυξη της λογικής σκέψης επηρέασε τον τρόπο εξέλιξης των μαθηματικών και αποτέλεσε το θεμέλιο της επιστημονικής μεθόδου, η οποία βασίζεται στη συστηματική παρατήρηση για να εξηγήσει τον κόσμο. Η εξέλιξη των ιδεών σχετικά με τη φύση του «εγώ» και της συνείδησης είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της επιστήμης της ψυχολογίας.

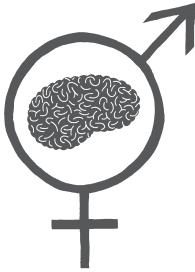
Το ίδιο ισχύει και για τη σχέση της φιλοσοφίας με την κοινωνία. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας, πολιτικοί αρχηγοί έχουν υιοθετήσει κάθε είδους ηθικά συστήματα, διαμορφώνοντας κοινωνίες ή προκαλώντας ακόμα και επαναστάσεις. Πολλές από τις αποφάσεις που λαμβάνονται καθημερινά σε όλα τα επαγγέλματα έχουν ηθικές διαστάσεις, οι οποίες σχετίζονται με τις ιδέες των μεγάλων στοχαστών της φιλοσοφίας.

Πίσω από τις ιδέες

Οι ιδέες που παρουσιάζονται σε αυτό το βιβλίο διαμορφώθηκαν στις κοινωνίες και τους πολιτισμούς που έζησαν οι άνθρωποι που τις διατύ-

“ Το σώμα σου διαθέτει μεγαλύτερη σοφία απ’ ό,τι η βαθύτερη φιλοσοφική σου σκέψη ”

Φρίντριχ Νίτσε

πωσαν. Καθώς θα τις εξετάζουμε, θα σχηματίσουμε μια εικόνα για τα εθνικά χαρακτηριστικά κάθε τόπου, και θα αποκομίσουμε την αίσθηση της εποχής κατά την οποία αναπτύχθηκαν.

Οι φιλόσοφοι που παρουσιάζουμε εδώ αναδεικνύονται ως ξεχωριστές προσωπικότητες –μερικοί στοχαστές είναι οπτιμιστές, άλλοι είναι πεσιμιστές· κάποιοι είναι σχολαστικοί και λεπτολόγοι, ενώ άλλοι πραγματοποιούν νοητικά άλματα· ορισμένοι εκφράζονται με σαφή και ακριβή γλώσσα, ενώ άλλοι ποιητικά· άλλοι πάλι με μια πυκνή σε νοήματα και αφηρημένη γλώσσα, η κατανόηση της οποίας απαιτεί χρόνο. Αν μελετήσετε τις ιδέες τους από τα πρωτότυπα κείμενα, δεν θα συμφωνήσετε ή θα διαφωνήσετε απλώς με αυτές και θα ακολουθήσετε τους συλλογισμούς που οδήγησαν στα συμπεράσματά τους· θα αποκομίσετε και μια αίσθηση για τον άνθρωπο που τις διατύπωσε. Για παράδειγμα, ίσως να ενθουσιαστείτε από τον πνευματώδη και γοητευτικό Χιουμ και να εκτιμήσετε την εξαιρετικά σαφή πρόση του, αλλά να μην αισθανθείτε τόσο άνετα με αυτά που έχει να πει· ή να βρείτε τον Σοπενχάουερ πειστικό και ευχάριστο, αποκομίζοντας ωστόσο την απόμακρη εντύπωση ότι δεν ήταν ιδιαίτερα αγαπητός ως άνθρωπος.

Πάνω απ' όλα, όμως, όλοι αυτοί οι στοχαστές ήταν (και είναι) ενδιαφέροντες και συναρπαστικοί. Οι λαμπρότεροι από αυτούς ήταν και εξαιρετικοί συγγραφείς, και η ανάγνωση των γραπτών τους μπορεί να είναι το ίδιο απολαυστική με εκείνη ενός λογοτεχνικού έργου· μπορούμε να εκτιμήσουμε όχι μόνο το λογοτεχνικό ύψος αλλά και το φιλοσοφικό ύψος τους, δηλαδή, τον τρόπο που παρουσιάζουν τα επιχειρήματά τους. Εκτός από πνευματικά προ-

κλητικό, το έργο τους μπορεί να εξυψώνει όπως ένα καλλιτεχνικό αριστούργημα, να είναι το ίδιο κομψό όσο μια μαθηματική απόδειξη και το ίδιο πνευματώδες όσο μια ρητορεία.

Η φιλοσοφία δεν έχει να κάνει μόνο με ιδέες –είναι ένας τρόπος σκέψης. Πολλές φορές, δεν υπάρχουν σωστές ή λανθασμένες απαντήσεις, και διαφορετικοί φιλόσοφοι συχνά καταλήγουν σε εντελώς διαφορετικά συμπεράσματα για ορισμένα ερωτήματα που η επιστήμη δεν μπορεί –και η θρησκεία δεν θέλει– να απαντήσει.

Απολαύστε τη φιλοσοφία

Αν η απορία για το άγνωστο και η περιέργεια είναι ανθρώπινα χαρακτηριστικά, το ίδιο ανθρώπινα είναι και η συγκίνηση της εξερεύνησης και η χαρά της ανακάλυψης. Η φιλοσοφία μπορεί να είναι το ίδιο συναρπαστική όσο μια φυσική δραστηριότητα και το ίδιο απολαυστική όσο ένα έργο τέχνης. Πάνω απ' όλα όμως, έχουμε την ικανοποίηση ότι καταλήγουμε σε πεποιθήσεις και ιδέες που δεν μας επέβαλαν ή κληροδότησαν η κοινωνία, οι δάσκαλοι, η θρησκεία, ή οι φιλόσοφοι, αλλά σε πεποιθήσεις και ιδέες οι οποίες είναι προίδια των δικών μας συλλογισμών. ■

“ Η φιλοσοφία είναι μια μάχη ενάντια στη γοητεία που ασκείται στη διάνοια μέσω της γλώσσας
Λούντβιχ Βιτγκενστάιν ”

Ο ΑΡΧΑΙ ΚΟΣΜΟΣ

700 ΠΧ–250 ΜΧ

Από την αυγή της ιστορίας, οι άνθρωποι διατυπώνουν ερωτήματα για τον κόσμο και τη θέση τους μέσα σε αυτόν. Στις πρώτες κοινωνίες, απαντήσεις στα θεμελιώδη ερωτήματα έδιναν οι θρησκείες: οι πράξεις των θεών εξηγούσαν τη λειτουργία του σύμπαντος και παρείχαν το πρότυπο για τους πολιτισμούς των ανθρώπων.

Ορισμένοι, όμως, έβρισκαν τις παραδοσιακές θρησκευτικές εξηγήσεις ανεπαρκείς και άρχισαν να αναζητούν απαντήσεις βασισμένοι στη λογική και όχι την παράδοση ή τη θρησκεία. Αυτή η μεταστροφή σήμανε τη γέννηση της φιλοσοφίας, και ο πρώτος μεγάλος διανοητής που γνωρίζουμε είναι ο Θαλής από τη Μίλητο, μια ελληνική αποικία της Μικράς Ασίας. Ο Θαλής χρησιμοποιούσε τη λογική για να διερευνά τη φύση του σύμπαντος, και ενθάρρυνε και άλλους να κάνουν το ίδιο. Δεν κληροδότησε στους μαθητές του μόνο απαντήσεις, αλλά ολόκληρη τη διαδικασία της λογικής σκέψης, επισημαίνοντας επίσης ποιες εξηγήσεις μπορούν να θεωρούνται ικανοποιητικές. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Θαλής θεωρείται γενικά ως ο πρώτος φιλόσοφος.

Τα βασικά ενδιαφέροντα των πρώτων φιλόσοφων επικεντρώνονταν στο βασικό ερώτημα του Θαλή: «Από τι αποτελείται ο κόσμος;» Οι απαντήσεις τους έβαλαν τα θεμέλια της επιστημονικής σκέψης και σφυρηλάτησαν τη σχέση μεταξύ επι-

στήμης και φιλοσοφίας, η οποία διατηρείται μέχρι σήμερα. Το έργο του Πυθαγόρα αποτέλεσε σημείο καμπής, καθώς επιζητούσε να εξηγήσει τον κόσμο όχι μέσω κάποιας πρωταρχικής ύλης, αλλά μέσω των μαθηματικών. Αυτός και οι μαθητές του περιέγραψαν τη δομή του σύμπαντος χρησιμοποιώντας αριθμούς, λόγους, και τη γεωμετρία. Αν και ορισμένες από αυτές τις μαθηματικές σχέσεις απέκτησαν μυστικιστική σημασία για τον Πυθαγόρα και τους μαθητές του, η εξήγηση του κόσμου μέσα από τους αριθμούς επηρέασε βαθιά την πρώιμη επιστημονική σκέψη.

Κλασική ελληνική φιλοσοφία

Με την αύξηση της επιρροής των ελληνικών πόλεων-κρατών, η φιλοσοφία διαδόθηκε από την Ιωνία στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο, και πιο συγκεκριμένα στην Αθήνα, η οποία άρχισε γρήγορα να γίνεται το πολιτιστικό κέντρο της Ελλάδας. Εδώ για πρώτη φορά οι φιλόσοφοι διεύρυναν τη σφαίρα της φιλοσοφίας θέτοντας νέα ερωτήματα, όπως «Πώς αποκτούμε τη γνώση;» και «Πώς πρέπει να ζούμε;» Αυτή τη σύντομη, αλλά εξαιρετικά καθοριστική, περίοδο της κλασικής ελληνικής φιλοσοφίας προηγείτο ένας Αθηναίος, ο Σωκράτης. Αν και δεν άφησε γραπτά έργα, οι ιδέες του ήταν τόσο σημαντικές ώστε καθόρισε το μέλλον της φιλοσοφίας και όλοι οι προγενέστεροι φιλόσοφοι ονομάστηκαν «προσωκρατικοί». Ο

ΟΣ

μαθητής του ο Πλάτωνας ίδρυσε μια φιλοσοφική σχολή στην Αθήνα, την Ακαδημία, όπου ανέπτυξε τις ιδέες του δασκάλου του και τις μετέδωσε στους μαθητές του, όπως ο Αριστοτέλης, που μαθήτευσε και δίδαξε εκεί επί 20 χρόνια. Οι διαφορετικές ιδέες και μέθοδοι αυτών των μεγάλων στοχαστών –του Σωκράτη, του Πλάτωνα, και του Αριστοτέλη– αποτελούν τη βάση της δυτικής φιλοσοφίας όπως την ξέρουμε σήμερα, και οι διαφωνίες τους πάντα διαχάζουν τους φιλόσοφους.

Η Κλασική Εποχή της αρχαίας Ελλάδας έφτασε στο τέλος της με τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου το 323 π.Χ. Αυτός ο μεγάλος ηγέτης είχε ενώσει την Ελλάδα, και οι ελληνικές πόλεις-κράτη που υπό την ηγεσία του ήταν σύμμαχοι, μετά τον θάνατό του έγιναν πάλι εχθροί. Ωστόσο, μετά τον θάνατο του Αριστοτέλη, το 322 π.Χ., και η φιλοσοφία χωρίστηκε σε διαφορετικές σχολές σκέψης, εκείνες των κυνικών, των σκεπτικικών, των επικούρειων, και των στωικών.

Κατά τη διάρκεια των επόμενων δύο αιώνων, καθώς η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επεκτεινόταν, ο ελληνικός πολιτισμός παράκμαζε. Παρόλο που οι Ρωμαίοι δεν ενδιαφέρονταν για καμία άλλη ελληνική φιλοσοφία εκτός του στωικισμού, οι ελληνικές ιδέες άντεξαν στον χρόνο, κυρίως επειδή διασώθηκαν σε χειρόγραφα και μεταφράσεις του αραβικού κόσμου. Επανεμφανίστηκαν αργότερα, κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, με

την άνοδο του χριστιανισμού και του ισλαμισμού.

Ανατολικές φιλοσοφίες

Αλλά και σε ολόκληρη την Ασία, οι στοχαστές αμφισβητούσαν τη συμβατική γνώση. Η πολιτική αστάθεια στην Κίνα από το 771 ως το 481 π.Χ. ανέδειξε μια σειρά από φιλοσοφίες, οι οποίες δεν ασχολούνταν τόσο με τη φύση του σύμπαντος όσο με την αναζήτηση του ιδανικού τρόπου οργάνωσης της δικαίας κοινωνίας και την ενστάλαξη ηθικών αρχών στους πολίτες της· παράλληλα, διερευνούσαν τη σημασία της «καλής» ζωής. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, άνθισαν οι Εκατό Σχολές Σκέψης, οι πιο σημαντικές από τις οποίες ήταν ο κομφουκισμός και ο ταισίσμός· οι δύο αυτές σχολές συνέχισαν να κυριαρχούν στην κινεζική φιλοσοφία μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα.

Στα νότια της Κίνας εμφανίστηκε ένας εξίσου σημαντικός φιλόσοφος: ο Σιντάρτα Γκαουτάμα, ο οποίος αργότερα έγινε γνωστός ως Βούδας. Με τη διδασκαλία του στη βόρεια Ινδία γύρω στο 500 π.Χ., η φιλοσοφία του επεκτάθηκε σε όλη την ηπειρωτική χώρα και στο μεγαλύτερο μέρος της Ασίας, όπου ακολουθείται μέχρι τις μέρες μας. ■

ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΓΕΝΝΙΟΥΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΝΕΡΟ

ΘΑΛΗΣ Ο ΜΙΛΗΣΙΟΣ (~624–546 Π.Χ.)

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΛΑΔΟΣ
Μεταφυσική

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
Μονισμός

ΠΡΙΝ

2500–900 π.Χ. Ο μινωικός πολιτισμός στην Κρήτη και ο ύστερος μυκηναϊκός πολιτισμός στην Ελλάδα εξηγούν τα φυσικά φαινόμενα μέσω της θρησκείας.

~1100 π.Χ. Ο βαβυλωνιακός μύθος της δημιουργίας, *Ενούμα Ελίς*, περιγράφει τον αρχέγονο κόσμο ως μια υδάτινη μάζα.

~700 π.Χ. Η *Θεογονία* του Έλληνα ποιητή Ησίοδου περιγράφει τη δημιουργία του σύμπαντος από τους θεούς.

ΜΕΤΑ

Αρχές 5ου αιώνα π.Χ. Ο Εμπεδοκλής ορίζει τα τέσσερα βασικά στοιχεία του σύμπαντος: γη, νερό, αέρας, και φωτιά.

~400 π.Χ. Ο Λεύκιππος και ο Δημόκριτος συμπεραίνουν ότι ο κόσμος αποτελείται μόνο από άτομα και κενό.

Κατά τη διάρκεια της Αρχαϊκής Εποχής (μέσα 8ου–6ου αιώνα π.Χ.), οι λαοί της ελληνικής χερσονήσου σταδιακά συγκεντρώθηκαν σε πόλεις-κράτη. Ανέπτυξαν το αλφabetικό σύστημα γραφής, και έβαλαν τις βάσεις αυτού που σήμερα ονομάζουμε δυτική

Έπειτα από παρατηρήσεις, ο Θαλής συμπεραίνει ότι καλή σοδεία εξασφαλίζουν, όχι οι εκκλησίες στους θεούς, αλλά συγκεκριμένες κλιματικές συνθήκες. Λέγεται πως κάποτε, αφού προέβλεψε ότι οι ελιές θα έχουν καλή σοδεία, αγόρασε όλα τα τοπικά ελαιοτριβεία και την επόμενη χρονιά τα μίσθωσε για να ικανοποιήσει τη ζήτηση, αποκομίζοντας κέρδος.

φιλοσοφία. Οι προγενέστεροι πολιτισμοί εξηγούσαν τα φυσικά φαινόμενα μέσω της θρησκείας· αυτή την περίοδο εμφανίζεται ένα νέο είδος στοχαστών, οι οποίοι αναζητούν φυσικές, λογικές εξηγήσεις.

Ο πρώτος από αυτούς τους επιστημονικούς στοχαστές που γνωρίζουμε ήταν ο Θαλής ο Μιλήσιος. Τα γραπτά του δεν σώζονται, αλλά γνωρίζουμε ότι είχε καλές γνώσεις γεωμετρίας και ότι είχε προβλέψει την ολική έκλειψη ηλίου του 585 π.Χ. Το πρακτικό μυαλό του τον οδήγησε στην πεποίθηση ότι αυτά που συμβαίνουν στον κόσμο μας δεν οφείλονται σε υπερφυσικές παρεμβάσεις, αλλά σε φυσικά αίτια τα οποία μπορούν να αποκαλυφθούν μέσω της λογικής και της παρατήρησης.

Πρωτογενής ουσία

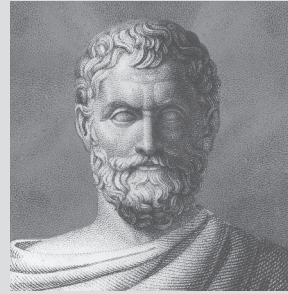
Ο Θαλής έπρεπε να ορίσει μια βασική αρχή ως αφε τηρία, έτσι έθεσε το ερώτημα: «Ποια είναι η πρωτογενής ουσία από την οποία αποτελείται το σύμπαν;» Η ιδέα ότι τα πάντα στο σύμπαν μπορούν τελικά να αναχθούν σε μία μόνο ουσία αποτελεί τη βασική αρχή της θεωρίας του μονισμού· ο Θαλής και οι μαθητές του ήταν οι πρώτοι που την εισήγαγαν στη δυτική φιλοσοφία. Ο

Θαλής επιχειρηματολογεί ότι η πρωτογενής ουσία του σύμπαντος πρέπει να μπορεί να σχηματίζει τα πάντα, να είναι απαραίτητη για τη ζωή, και να μπορεί να κινείται και, άρα, να μεταβάλλεται. Παρατηρεί ότι το νερό είναι προφανώς απαραίτητο για τη διατήρηση κάθε μορφής ζωής, καθώς και ότι κινείται και μεταβάλλεται, παίρνοντας διαφορετικές μορφές –υγρή, στερεή (πάγος), και αεριώδη (υδρατμοί). Έτσι, ο Θαλής συμπεραίνει ότι όλη η ύλη, ανεξάρτητα από τις φαινόμενες ιδιότητές της, σε κάποιο στάδιο του μετασχηματισμού της πρέπει να έχει τη μορφή του νερού.

Επίσης, ο Θαλής παρατηρεί ότι η ξηρά πάντοτε φαίνεται να τελειώνει εκεί που αρχίζει η θάλασσα. Από αυτό συμπεραίνει ότι ολόκληρη η Γη πρέπει να επιπλέει επάνω σε ένα στρώμα νερού, από το οποίο έχει αναδυθεί. Όταν συμβαίνει κάτι που προκαλεί κυματισμούς ή αναταράξεις στο νερό, λέει ο Θαλής, τότε γίνεται σεισμός.

Ωστόσο, όσο ενδιαφέρουσες και αν είναι οι θεωρίες του Θαλή, δεν αποτελούν τον βασικό λόγο για τον οποίο θεωρείται ως ιδιαίτερα σημαντική προσωπικότητα στην ιστορία της φιλοσοφίας. Η σπουδαιότητά του οφείλεται στο γεγονός ότι ήταν ο πρώτος γνωστός στοχαστής που, αντί να αποδίδει αντικείμενα και γεγονότα στα καπρίσια κάποιων ιδιότροπων θεών, αναζήτησε φυσικές, λογικές απαντήσεις σε θεμελιώδη ερωτήματα. Με αυτή την προσέγγιση, ο Θαλής και οι μεταγενέστεροι φιλόσοφοι της Σχολής της Μίλητου έβαλαν τα θεμέλια της μελλοντικής επιστημονικής και φιλοσοφικής σκέψης σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο. ■

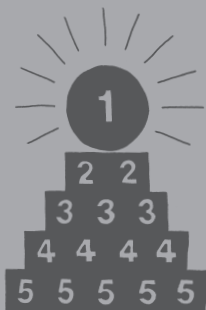

Θαλής ο Μιλήσιος

Αν και γνωρίζουμε ότι ο Θαλής γεννήθηκε και έζησε στη Μίλητο, στα παράλια της Μικράς Ασίας, ελάχιστα πράγματα είναι γνωστά για τη ζωή του. Κανένα από τα γραπτά έργα του –αν έγραψε κάποιο– δεν σώζεται. Πάντως, φαίνεται ότι θεωρείται επάξια ως ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες στοχαστές, καθώς αναλυτικές αναφορές γι' αυτόν περιλαμβάνουν στα έργα τους τόσο ο Αριστοτέλης όσο και ο Διογένης ο Λαέρτιος, ο βιογράφος των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων του 3ου αιώνα.

Ορισμένες ανεπιβεβαιωμένες αναφορές υποδηλώνουν ότι, πέρα από τις φιλοσοφικές του ενασχολήσεις, ο Θαλής συμμετείχε ενεργά στην πολιτική και ήταν εξαιρετικά πετυχημένος επιχειρηματίας. Πιστεύεται ότι είχε ταξιδέψει αρκετά στην ανατολική Μεσόγειο και ότι, κατά την επίσκεψή του στην Αίγυπτο, έμαθε πρακτική γεωμετρία, η οποία αποτέλεσε τη βάση της παραγωγικής συλλογιστικής του.

Όμως, πάνω απ' όλα, ο Θαλής ήταν δάσκαλος, ο πρώτος της φιλοσοφικής Σχολής της Μίλητου. Ο μαθητής του, Αναξίμανδρος, επέκτεινε τις επιστημονικές θεωρίες του και, με τη σειρά του, έγινε μέντορας του Αναξίμανη, ο οποίος πιστεύεται ότι ήταν ο δάσκαλος του νεαρού μαθηματικού Πυθαγόρα.

ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΔΙΕΠΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΑΡΙΘΜΟΥΣ

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ (~570–495 Π.Χ.)

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΛΑΔΟΣ

Μεταφυσική

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Πυθαγορειανισμός

ΠΡΙΝ

6ος αιώνας π.Χ. Ο Θαλής προτείνει μια μη θρησκευτική ερμηνεία του κόσμου.

ΜΕΤΑ

~535–~475 π.Χ. Ο Ηράκλειτος απορρίπτει τον πυθαγορειανισμό και λέει ότι ο κόσμος διέπεται από την αλλαγή.

~428 π.Χ. Ο Πλάτωνας εισάγει την έννοια των ιδανικών μορφών, οι οποίες αποκαλύπτονται μόνο στη διάνοια και όχι στις αισθήσεις.

~300 π.Χ. Ο Έλληνας μαθηματικός Ευκλείδης ορίζει τις βασικές αρχές της γεωμετρίας.

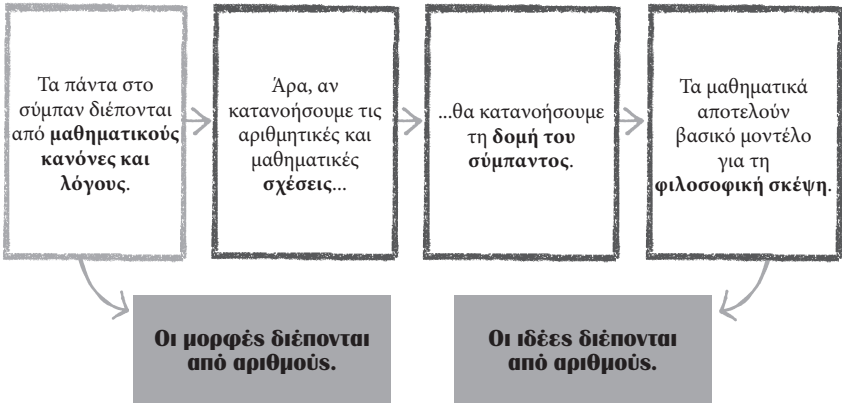
1619 Ο Γερμανός μαθηματικός Γιοχάνες Κέπλερ περιγράφει τη σχέση μεταξύ της γεωμετρίας και των φυσικών φαινομένων.

Όταν γεννήθηκε ο Πυθαγόρας, η δυτική φιλοσοφία ήταν στα σπάργανα. Μία μόλις γενιά νωρίτερα, στη Μίλητο της Μικράς Ασίας, μια ομάδα φιλόσοφων, γνωστή ως Σχολή της Μιλήτου, είχε αρχίσει να αναζητά λογικές εξηγήσεις για τα φυσικά φαινόμενα, ανοίγοντας τον δρόμο για τη δυτική φιλοσοφική παράδοση. Ο Πυθαγόρας πέρασε τα παιδικά

του χρόνια κοντά στη Μίλητο, οπότε είναι πιθανό να τους γνώριζε· ίσως μάλιστα να είχε φοιτήσει στην ακαδημία τους. Όπως και ο Θαλής, ο ιδρυτής της Σχολής της Μιλήτου, έτσι και ο Πυθαγόρας, λέγεται ότι έμαθε τις βασικές αρχές της γεωμετρίας κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού του στην Αίγυπτο. Δεν αποτελεί λοιπόν έκπληξη το γεγονός ότι προσέγγισε τη φιλοσοφική σκέψη με επιστημονικό και μαθηματικό τρόπο.

Η Πυθαγόρεια Ακαδημία

Ο Πυθαγόρας, όμως, ήταν επίσης βαθιά θρησκόσκος και δεισιδαίμων. Πίστευε στη μετεμψύχωση και τη μετενσάρκωση των ψυχών, και ίδρυσε μια θρησκευτική λατρεία στον Κρότωνα της νότιας Ιταλίας, υιοθετώντας ο ίδιος τον ρόλο του μεσσία. Οι μαθητές του ζούσαν κοινοβιακά, ακολουθώντας αυστηρούς κανόνες συμπεριφοράς και διατροφής, και μελετώντας τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές θεωρίες του. Οι πυθαγόρειοι, όπως ονομάζονταν οι μαθητές του, θεωρούσαν τις ιδέες του ως μυστηριακές αποκαλύψεις, αν και ορισμένες ανακαλύψεις που αποδίδονται σε αυτόν ως «αποκαλύψεις» στην πραγματικότητα μπορεί να έγιναν από άλλα μέλη της κοινότητας. Τις ιδέες του κατέγραφαν τα μέλη της κοινότητας, μεταξύ των οποίων ήταν η σύζυγός του, Θεανώ από τον Κρότωνα, και οι κόρες του. Οι δύο πτυχές των πεποισθησέων του Πυθαγόρα – η μυστικιστική και η επιστημονική – φαίνονται ασυμβίβαστες, αλλά ο ίδιος δεν θεωρούσε ότι ήταν αντιφατικές. Για εκείνον, ο στόχος της ζωής είναι η έξοδος από τον κύκλο της μετενσάρκωσης, κάτι που μπορεί να επιτευχθεί με την υπακοή σε αυστηρούς κανόνες συμπεριφοράς και τον στοχασμό (τη θεωρηση), ή με αυτό που σήμερα θα ονομάζαμε επιστημονική σκέψη. Ανακάλυψε αλήθειες στη γεωμετρία και τα μαθηματικά τις

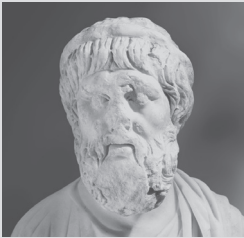
οποίες θεωρούσε αυταπόδεικτες και θεόστατες, και κατέληξε σε μαθηματικές αποδείξεις που πίστευε ότι ήταν θείκες αποκαλύψεις.

Επειδή αυτές οι μαθηματικές ανακαλύψεις ήταν προϊόν λογικών συλλογισμών, ο Πυθαγόρας πίστευε ότι έχουν μεγαλύτερη αξία από τις απλές παρατηρήσεις. Για παράδειγμα, οι Αιγύπτιοι είχαν ανακαλύψει ότι ένα τρίγωνο με πλευρές 3:4:5 έχει πάντοτε μια ορθή γωνία, κάτι που είχε χρήσιμες πρακτικές εφαρμογές, μεταξύ των οποίων στην αρχιτεκτονική. Αλλά ο Πυθαγόρας αποκάλυψε την υποκείμενη αρχή που διέπει όλα τα ορθογώνια τρίγωνα (ότι το τετράγωνο της υποτεινόμενης ισούται με το

άθροισμα των τετραγώνων των άλλων δύο πλευρών) και διαπίστωσε ότι ισχύει πάντοτε. Αυτή η ανακάλυψη ήταν τόσο εκπληκτική, και έκρυβε τόσο δύναμη, ώστε οι πυθαγόρειοι θεώρησαν ότι ήταν θείκη αποκάλυψη.

Ο Πυθαγόρας συμπεραίνει ότι το σύμπαν πρέπει να διέπεται από κανόνες. Ισχυρίζεται ότι οι αριθμοί (αριθμητικοί λόγοι και μαθηματικά αξιώματα) μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να ερμηνεύσουν τη δομή του σύμπαντος. Δεν απορρίπτει εντελώς την ιδέα της Σχολής της Μιλήτου, ότι το σύμπαν αποτελείται από μια θεμελιώδη ουσία, αλλά μεταθέτει το ερώτημα από την ουσία στη μορφή. »

Πυθαγόρας

Δεν γνωρίζουμε πολλά για τη ζωή του Πυθαγόρα. Δεν άφησε γραπτά έργα και, δυστυχώς, όπως σημειώνει ο φιλόσοφος Πορφύριος στο έργο του *Πυθαγόρου βίος*, «Κανείς δεν γνωρίζει με

βεβαιότητα τι έλεγε ο Πυθαγόρας στους συντρόφους του, καθώς τηρούσαν ασυνήθιστη σιωπή». Πάντως, σύμφωνα με τους σύγχρονους ερευνητές, ο Πυθαγόρας πιθανότατα γεννήθηκε στη Σάμο. Όταν ήταν σε νεαρή ηλικία, ταξίδεψε πολύ – ίσως να σπούδασε στη Σχολή της Μιλήτου και να επισκέφτηκε την Αίγυπτο, η οποία ήταν το πνευματικό κέντρο εκείνης της εποχής. Σε ηλικία 40 ετών, ίδρυσε μια κοινότητα 300 ατόμων στον Κρότωνα της νότιας Ιταλίας. Τα μέλη της ασχολούνταν με τη μελέτη μυστικιστικών και ακαδημαϊκών θεμάτων και, παρά τον κοινοβιακό χαρακτή-

ρα της, είναι προφανές ότι ο Πυθαγόρας κατείχε ηγετική θέση στην κοινότητα. Λέγεται ότι σε ηλικία 60 ετών παντρεύτηκε ένα νεαρό κορίτσι, τη Θεανώ από τον Κρότωνα. Αυξανόμενη δυσφορία προς τη λατρεία των πυθαγόρειων ανάγκασε τελικά τον Πυθαγόρα να εγκαταλείψει τον Κρότωνα και να εγκατασταθεί στο Μεταπόντιο, επίσης στη νότια Ιταλία, όπου λίγο αργότερα πέθανε. Ως το τέλος του 4ου αιώνα π.Χ. η κοινότητά του είχε ουσιαστικά διαλυθεί.

ΠΩΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΕ ΤΟ ΣΥΜΠΑΝ;

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΑΛΗΘΕΙΑ;

ΠΩΣ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΖΗΣΟΥΜΕ
ΜΙΑ ΕΝΑΡΕΤΗ ΖΩΗ;

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ εξετάζει αυτά τα θεμελιώδη φιλοσοφικά ερωτήματα και πολλά άλλα. Γραμμένο με απλή γλώσσα, γεμάτο διαγράμματα που εξηγούν βήμα προς βήμα τις περίπλοκες θεωρίες, και με έξυπνη εικονογράφηση, το βιβλίο αυτό προσφέρει άφθονη πνευματική τροφή τόσο στον αρχάριο όσο και στον προχωρημένο μελετητή της φιλοσοφίας.

Το περιεχόμενο αυτού του βιβλίου δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο βιβλίο
Η φιλοσοφία με απλά λόγια.

Κυκλοφορεί επίσης

 **εκδόσεις
ΚΛΕΙΔΑΡΙΘΜΟΣ**
www.klidarithmos.gr

ISBN 978-960-645-586-5

9 789606 455865